

СПІЛЬНОТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

У статті на основі дослідження соціальних аспектів діяльності людини у спадщині Миколи Шлемкевича, визначених духовно-моральних орієнтирів становлення людини у творчому доробку М. Шлемкевича зроблено аналіз особливостей світоглядних впливів різних соціальних спільнот (нації, громади, родини) та виявлено їх роль у формуванні свідомості української молодшої людини у вигляді уявлень, переконань, ідеалів та інших форм соціальної практики. Розглянуті відповідні інститути національного виховання (та громадського життя) українців і розкрито їх значення у формуванні орієнтирів національного життя українців. У статті означено також механізми функціонування кожної із спільнот в культурно-просвітницькій та публіцистичній діяльності М. Шлемкевича.

Ключові слова: людина, спільнота, свідомість, нація, громада, родина, чинники, інститути виховання.

Постановка проблеми. Зважаючи на особливі уявлення про те, якими повинні бути представники народу, ідеал людини, ціннісні орієнтири становлення світогляду підростаючого покоління, питання осмислення сутності людського буття знаходять своє відображення у наукових розвідках, творах мистецтва, літератури, де народ висловлює свої мрії, а також світогляді представників української спільноти (сукупності людей, об'єднаних спільними територією, мовою, релігією, розміром прибутку, єдністю мети та завдань діяльності тощо). Адже людина живе в особистісній і соціальній площинах, тому у дослідженні буття людини крізь призму приналежності до соціуму, важливо помітити відмінності в організації життя в кожному виді спільноти. Зрозуміло, що соціальна спільнота – це сукупність людей.

Відповідно до мети виховання, що орієнтує на піклування українців про моральність, патріотизм, враховуючи досвід організації життя у громаді, сім'ї, ідеал досконалої людини виріс і зміцнів на власних національних традиціях і культурі. Усвідомлення таких орієнтирів означає турботу про створення умов для формування національної свідомості (в рамках гуманістичного характеру освіти), що стало провідною ідеєю культурно-просвітницької діяльності М. Шлемкевича – яскравого представника української діаспори, людини високих моральних якостей, патріота, демократа, яка пов'язана з основними тенденціями розвитку української галицької педагогіки ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У питаннях спільноти як чинника формування свідомості української молодшої людини важливими є дослідження С. Грабовського [3] (розкриває особливості соціального буття української людини в динаміці соціально-культурного часу), Н. Скотної [5] (щодо становища особи в Україні, її світогляду, дій та перспектив розвитку нашого суспільства в сучасному світопорядку), М. Степико [6] (представляє теорії соціуму і оригінальну концепцію етногенезу), В. Табачковського [7] (характеризує життєвий світ людини) та ін. Стосовно виявлення соціальних аспектів діяльності людини у спадщині Миколи Шлемкевича значущими є думки Т. Олесіюка [4] про вивчення «галичанства» М. Шлемкевича, а також В. Храмової [11] про сутність поглядів дослідника в контексті висвітлення особливостей української ментальності. Сьогодні світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича вивчаються багатьма сучасними дослідниками: В. Артюх. [1] робить спробу екзистенціальної інтерпретації М. Шлемкевича, П. Берко та М. Дзера [2] вивчають світоглядні позиції науковця крізь призму антропологічної установки. Однак світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича не були в Україні предметом окремого історико-педагогічного дослідження, не визначені світоглядні впливи різних соціальних спільнот (нації, громади, родини) на формування свідомості молодих українців у творчому доробку М. Шлемкевича.

Метою статті є аналіз особливостей світоглядних впливів різних соціальних спільнот (нації, громади, родини) та їх ролі у формуванні свідомості української молодшої людини, а також виявлення механізмів функціонування кожної із спільнот в культурно-просвітницькій та публіцистичній діяльності М. Шлемкевича.

Виклад основного матеріалу. У філософії виділяють три рівні впорядкованості людини: індивідуальний, соціальний, в системі стосунків людини-природи. У результаті регуляції, яка відбувається у соціумі, людина виявляє себе як особистість у різних його формах: вища – суспільство, інші – спільноти. Людина, спираючись на розум, шукає раціональні основи для побудови життєвого шляху, прагне знайти точку відліку для початку розвитку власної особистості, створити авторитетну ціннісну позицію, а це свідчить про те, що вона включена у спільноту на рівні життєвого світу. Вона практично не може існувати поза спільнотами. Останні є структурними компонентами суспільної організації, які функціонують за різними законами. Найбільш значущою є відмінність двох способів

людського буття: життєвого світу та суспільства як системи або спільноти та суспільства. Такому чіткому розмежуванню передував процес означення сутності соціуму. Всяке соціальне утворення треба розглядати як продукт організації та зв'язку певних дій окремих людей, «оскільки тільки вони можуть бути носіями орієнтованої дії, яка має смисл» [6, с. 14].

Виходячи з уявлення про суспільство загалом і про його інститути (держава, сім'я тощо) як про окремі самостійні сутності, своєрідні субстанції, які не можна звести до взаємодії окремих індивідів, соціуми складаються з багатьох спільнот і власне суспільства. У соціумі діють принаймні два класи закономірностей – закони суспільства та закони спільнот. Перші є законами діяльності, другі – законами життя. М. Шлемкевич (1894 – 1966) розглядає і спільноту «родину», і спільноту «Україну» – «як мала мапа України дає символічний образ нашої батьківщини, так можемо проблематику, яку ми розглядали і яку Шевченко представив на площині найменшої спільноти-родини, вважати такою схематичною мапою більшої спільноти: нації-держави» [8, с. 104].

За логікою виховання, як підкреслювали видатні українські педагоги, до рівня духовних цінностей і вироблення моральних чеснот людина йде від усвідомлення свого місця в родині, громаді, плакаючи любов до рідного оточення. Сьогодні всі соціуми, які є складними структурними утвореннями, визначеними складним переплетінням стосунків між людьми, представлених інституційними системами (економікою, правом, політикою, наукою та ін.), та їх взаємодія дістали відображення в різних концепціях, зокрема у концепції існування системи та життєвого світу.

На рівні життєвого світу (того культурно-історичного образу світу, який виступає у свідомості спільнот) людина включена в спільноту як ланка ланцюга, що знаходиться у комунікативних взаємозв'язках з її членами. М. Шлемкевич подає динаміку життєвого світу так: родина – громада – церква – спільнота. Соціальну взаємодію на цьому рівні забезпечують цінності і норми, які діють у межах життєвого світу. Ядро відносин спільноти становлять відносини між поколіннями, подружжя та сімейні відносини. Грунтуючись на родинних зв'язках, «спільнота крові» поступово розвивається до ширшої і складнішої «спільноти спільного проживання» (територіальної спільноти) і далі – до «спільноти духу» (спільноти релігійної, культурної, національної).

Сутність формування свідомості української молоді людини впливає також з потреб створення і зміцнення родини. І тут важливою є орієнтація на цінності, на яких ґрунтується життєдіяльність родини. Йдеться про здатність вболівати за інтереси нації і родини, поступатися заради них власними інтересами, участь у родинних святах, про повагу до матері, до старших і до кожного члена родини.

Становлення сім'янина передбачає і засвоєння моральності, і формування національно-етнічної свідомості, і виховання громадянськості. Обов'язком родини повинна стати допомога у засвоєнні моральних, національних та громадянських цінностей. Однак це не означає зменшеної уваги до виховання характеру в родині, що також забезпечує успішну підготовку до сімейного життя.

Так звана диференціація суспільства призводить до появи різних утворень і спільнот, особистісна ідентифікація з якими стає ускладненою. Інколи ці співтовариства є антагоністичними, і визначеність відносно них породжує протилежні індивідуальні інтенції. Спільнота формується внаслідок цілеспрямованого радикального перетворення всього суспільства й не менш радикального переорієнтування індивіда. Вона мусить бути дуже стійкою завдяки як внутрішнім, так і зовнішнім співвідношенням зв'язків (соціально-економічних, фахових, демографічних, національних), які постійно відтворюються приблизно в таких самих якості та кількості на певному етапі суспільного розвитку.

В цьому плані М. Шлемкевич вказує на два типи людських об'єднань: спільноти і товариства (спільнота створює саме життя, товариства створюються свідомою волею, на основі розумово складеного статусу). Прикладом першого об'єднання є родина, другого – кооперація, акційна спілка. В родині ми народжуємося, до неї не вступаємо, а виступ часто називаємо відступництвом, зрадою, гріхом блудного сина з біблійної притчі. На нашу думку, ми можемо назвати Україну нашою родиною, а відступництво від своєї Батьківщини – зрадою. Як бачимо, М. Шлемкевич зачіпає й цей аспект відносин у спільноті.

Розглянемо таку надзвичайно важливу за сучасних умов соціальну спільноту, як нація. Точаться гострі дискусії з приводу витоків нації, однак, безумовно, слід зважати на певні об'єктивні чинники, коли все більш очевидною стає визначальна роль людини, її усвідомлена ідентифікація зі спільнотою, самосвідомість приналежності і прагнення до інтеріоризації спільних цінностей. Адже проблема нації стала центральною у ХХ ст. Характер кожної окремої людини, безумовно, складається найперше як характер національний. Типові особливості національного характеру, вважають відомі представники нації, засвоюються легко і безболісно, але кожна людина формує свої уявлення не лише щодо типових для нації характеристик, а й виявляє певні схильності, працює у певній сфері і тому виробляє цілком конкретні уявлення і переконання, характерні лише для неї.

В аспекті цієї проблеми М. Шлемкевич звертає увагу на нарощення об'єктивного розуму нації, а досягти цього можна, на думку дослідника, шляхом формування ідеї. Цим завданням повинні займатись провідні верстви суспільства. Дослідник вважав, що світоглядні проблеми – це не проблеми мас, а широкий загаль має оглядатись на свого провідника, шукати у нього відповіді на усі питання. До того ж, галичани, «плем'я організованої пересічі», М. Шлемкевич наділяє особливою місією [9, с. 70]. Їхня роль службова, і їхні завдання – допомагати при раціональному оформленні різних ідей і починань. С. Грабовський пише, що «Галичина стала фактично «українським П'ємонтом», тобто осердям національної самосвідомості, яка просякла маси, і водночас – ідейним каталізатором процесів в усій Україні» [3, с. 31].

М. Шлемкевич вважав, що кожна жива людина і кожна здорова культура носять у собі «правди-інтуїції», яким вірять без доказу, з якоїсь внутрішньої потреби. Такою основною «правдою-інтуїцією» у ХХ ст., на думку філософа, є формула «Бог – нація». «Це жива інтуїція, саме та правда, що в ній живуть, задля неї страждають і в ім'я неї вмирають сьогодні люди». Розвиваючи свою думку, М. Шлемкевич писав, що для доби, в осередку якої стоїть проблема нації, центральною стає «правда-справедливість» і що наш народ можна назвати вічним мрійником і шукачем справедливості на землі. Слова Т. Шевченка про суспільство, де «раба не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі» [8, с. 96], М. Шлемкевич вважає втіленням раю на землі.

Наріжною якістю будь-якої нації дослідник вважав ідею справедливості, без якої людська спільнота, яка формує націю, перетвориться в «спільноту мрійників». В незалежній Україні (суверенній спільноті, за словами доктора філософських наук Н. Скотної [5, с. 99]) надзвичайно важливо досліджувати концепт національного та його роль у становленні спільноти у науковій спадщині М. Шлемкевича.

Ідеальне суспільство буде залежати найперше від того, чи вдасться досягнути цю ідею справедливості. М. Шлемкевич висуває такі вимоги до доброго ладу майбутнього ідеального суспільства: розум, сила, постійність і «тяглість». Відтак механізми функціонування кожної із спільнот в культурно-просвітницькій та публіцистичній діяльності для М. Шлемкевича означають обмеження сили їх негативного впливу на особистість, подолання розпачу, страждання: «Чи може бути щасливою українська людина, що думає, яка опріч непевностей і тривоги, спільних усім людям, несе в душі ще власне страждання» [12, с. 1].

Досягти такого обмеження, звісно, можна не стільки зовнішньою організацією життя (усамітнитися, оточити себе добрими людьми), скільки внутрішньою роботою, наприклад, самообмеженням, самоопануванням, працею над собою, що підпорядкована ідеї пошуку шляху до правди. Приборкувати пристрасті, інстинкти, стримуватися від злих намірів і вчинків М. Шлемкевич радив шляхом додання перешкод, прощення, навіювання оптимізму, випробовувати себе у вірі. У зв'язку з цим М. Шлемкевич пропонував практикувати бесіду-дискусію, яка допомагає формуванню переконань: «Коли нам залежить на твердому переконанні, то дорога до нього веде через методичний сумнів, перевірку всіх тез, їх дискусію... І тільки той, хто докладно зважив усі свої гадки, добивається до знання, розуміння (епістеме), і до переконання. Гадки хиткі, і ті, що вдовольняються ними, міняють їх легко і без болю. Хто пробився крізь болочі сумніви до переконання, так легко його не покидає» [10, с. 55].

Спільноту «церква» М. Шлемкевич подає як «спільноту віри з розкиданих громад», а спільноту «діаспора» – як «українську інтелігенцію вільного світу», яку об'єднують духовні зв'язки. «Ми перестали бути суспільством однієї землі, одного підсоння. Тільки духові зв'язки ще в'яжуть нас, творять із нас розкинутих якусь спільноту», – писав М. Шлемкевич про суспільство в діаспорі [8, с. 140].

Сьогодні церква поширює свій виховний вплив як діяльний інститут виховання, виступаючи в ролі духовного виховника людини, який репрезентує релігію. Задля повернення обличчям до духовної реальності, не порушуючи права кожної людини, завжди виникає потреба переносити акцент із конфесійно-релігійних особливостей на саму віру в Бога. Це сприятиме об'єднанню людей та їхньому зближенню. Вивчення релігії має передбачати акцент на ідеали добра, і це аж ніяк не означає, що у релігійному вихованні варто опускатися до конфесійного рівня.

М. Шлемкевич виділяв вужчу спільноту – «родину» – і ширшу спільноту – «громаду». Відомо, що громада (інститути громадського виховання) властивими їм конкретними засобами і з допомогою певних чинників позитивно впливають на всі сфери життєдіяльності особистості, а також набувають певного соціального досвіду. Громадські організації є важливим джерелом певної громадської та національної думки. Формування особистості здійснюється шляхом проведення громадських заходів, прилучення до громадсько-патріотичних, спортивних та ін. організацій. Через ознайомлення з національною та державною символікою, участь у громадських акціях, мітингах, організація природних заповідних територій, залучення громадян до розробки різних проектів, соціальних програм, збереження історичних пам'яток тощо у сфері громадського життя людини формуються почуття власної гідності, самовідповідальності, вміння користуватися громадськими правами та свободами.

Висновки. Поняття «спільнота» у М. Шлемкевича стосується як родини у вузькому значенні, так і України у широкому (а також баченням громади, держави, діаспори як людських спільностей). Вони не суперечать одні одним, а швидше взаємодоповнюються, бо існування окремої особи неможливе без суспільства чи спільноти, а спільнота, як і суспільство, не здатне існувати інакше, як тільки в сумі окремих повноцінних особистостей.

Особливості світоглядних впливів різних соціальних спільнот (потреби в правді, справедливості, у комунікативних взаємозв'язках, створенні і зміцненні родини, засвоєнні певного соціального досвіду, здатність вболівати за інтереси нації, громади, родини, поступатися заради них власними інтересами тощо) у творчості М. Шлемкевича свідчать про їх важливу роль у формуванні свідомості української молоді людини. Механізми функціонування кожної із спільнот в культурно-просвітницькій та публіцистичній діяльності М. Шлемкевича стосуються формування ідеї, раціонального її оформлення, підпорядкування її пошуку шляху до правди, обмеження сили негативного впливу на особистість (подолання розпачу, страждання, приборкання пристрасті, інстинктів, стримування від злих намірів і вчинків), додання перешкод, прощення, навіювання оптимізму, випробовування себе у вірі тощо.

Використані джерела

1. Артюх В. Про деякі історіософські ідеї в філософській публіцистиці Миколи Шлемкевича: спроба екзистенціальної інтерпретації. *Філологічні трактати*. 2009. Том 1. № 3–4. С. 5–14.
2. Берко П. Г. Світоглядні позиції Миколи Шлемкевича крізь призму антропологічної установки. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С. З. Гжицького*. 2016. Т. 18. № 2 (69). С. 238–245.
3. Грабовський С. І. ХХ ст. та українська людина: виклики і відповіді. Київ : Стилос, 2000. 228 с.
4. Олесюк Т. «Галичанство» Миколи Шлемкевича. *Листи до приятелів*. 1967. Кн. 10–11–12. С. 24–30.
5. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів, 2005. 384 с.
6. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). Київ, 1998. 251 с.
7. Табачковський В. Життєвий світ людини і пізнання: персоналістична інтерпретація. *Філософська думка*. 2006. №2. С. 14–349.
8. Шлемкевич М. Верхи життя і творчості. Нью-Йорк – Торонто, 1958. 158 с.
9. Шлемкевич М. Галичанство. Нью-Йорк – Торонто, 1956. 120 с.
10. Шлемкевич М. Дискусія і про дискусію. *Листи до Приятелів*. 1961. Ч. 3-4 (97-98). С. 53–56.
11. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ, 1992. 168 с.
12. Шлемкевич М. Роздуми про оправдання життя (передова). *Листи до Приятелів*. 1961. Ч. 3–4 (97–98). С. 1 – 3.

Yatsiv O.

**COMMUNITY AS A FACTOR IN THE CONSCIOUSNESS FORMATION
OF A UKRAINIAN YOUNG MAN IN MYKOLA SHLEMKEYVYCH'S WORKS**

Based on the research of social aspects of human activity in Mykola Shlemkevych's works, certain spiritual and moral guidelines for the formation of man in the creative works by M. Shlemkevych (1894 – 1966), the article has analysed peculiarities of worldview influences of various social communities (nations, communities, families) and their role in shaping the consciousness of the Ukrainian young man in the form of representations, beliefs, ideals and other forms of social practice. The essence of consciousness development in a Ukrainian young person also results from the needs of the nation, the creation and strengthening of the family. It is about the ability to care for the interests of the nation and the family, to give up one's own interests for their sake.

In reference to the notion of society as a whole and its institutions (state, family, etc.) as separate individual entities, peculiar substances that cannot be reduced to the interaction of separate individuals, social strata consist of many communities and society itself. M. Shlemkevych analyses both the community «the family» and the community «Ukraine». At the level of the world of life (the cultural and historical image of the world which acts in the consciousness of communities), a person is included in the community as a link of the chain, which is in communicative interactions with its members. M. Shlemkevych presents the dynamics of the world of life as follows: the family – the community – the church – the community. Social interaction at this level is provided by the values and norms that operate within the world of life. The core of the community's relationship is relationship between generations, marital and family relationships. Based on family ties, the «community of blood» is gradually developing to a wider and more complex «community of mutual living» (territorial community) and then to a «community of spirit» (religious, cultural and national community).

Features of worldview influences of various social communities (needs for truth, justice, in communicative relationships, creation and strengthening of the family, assimilation of certain social experience, ability to support the interests of the nation, community and family, give way to their own interests, etc.) in M. Shlemkevych's works show their important role in shaping consciousness of the Ukrainian young man. The mechanisms of functioning of each of the communities in the cultural, educational and journalistic activities of M. Shlemkevych refer to the formation of an idea, its rational design, subordination of its search to the way to the truth, restriction of negative influence on personality (overcoming despair, suffering, pacifying your passion, instincts, restraining your evil intentions and actions), overcoming obstacles, forgiveness, evoking optimism, testing yourself in faith and others.

Key words: person, community, consciousness, nation, community, family, factors, institutions of education.

Стаття надійшла до редакції 19.06. 2018 р.